

УДК 330.341.1:005.336.4

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-2-98-105

ПАЛЬЧЕВИЧ Г. Т., КОЗИНЕЦЬ Г. О.

Центральноукраїнський національний технічний університет, м.Кропивницький

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗРУШЕНЬ

У статті досліджено формування структури інтелектуального капіталу в умовах інноваційного розвитку економіки. Визначено фундаментальну роль людського капіталу серед структуруючих елементів інтелектуального капіталу суспільства. Висвітлено значення та функції інституційно-інфраструктурної складової інтелектуального капіталу. Охарактеризовано умови формування інформаційного та клієнтського капіталів як важливих компонентів інтелектуального капіталу. Доведено тісну взаємозалежність окремих структурних елементів інтелектуального капіталу та синергетичний ефект від їх взаємодії.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, технологічні інновації, людський капітал, інформаційний капітал, контрагентський капітал, інституційно-інфраструктурний капітал, трансфер технологій, цифрова економіка.

PALCHEVICH G., KOZYNETS G.

Central Ukrainian National Technical University, Kropivnitskiy

STRUCTURAL COMPONENTS OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE CONDITION OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AND SOCIAL AND CULTURAL MOVEMENTS

Intellectual capital is truly considered the main social wealth, the movement of development innovational economy able to compete. The aim of article is the survey of structural components of intellectual capital in the condition of technologically oriented innovation development and social and cultural social transformations. Human, informational, contractual and institutional and infrastructural capitals are organically interacted in the complex of national intellectual capital. Human capital in the complex of intellectual capital plays the fundamental role as the formation and effective using of other structural components of intellectual capital and it directly depends upon the level of its development. Superstructure of manysided and endless inner interaction of all compound parts of intellectual capital, maintenance of its mutual relations with outer stakeholders is held with the help of institutional and infrastructural capital. The results of intellectual, innovational and scientific technical activity, patents, no-how, program products, the data base, the results of NDDKR, informational and telecommunal technologies, technological, scientific and technical, social and economical and spiritual information, informational system and informational resources belong to informational capital. Contractual capital is the system of reliable and longtermed, confidential and mutual profitable formal and nonformal relations between the state and outer economical contractors and subjects of inner national environment of intellectual capital development (humans, subjects of economy, managing institutes etc.) which were completed in the process of formation and using the intellectual capital and they promote the stability of development of national economy, innovational and scientific and technical spheres, the increasing of national income and level of ability of the state to compete, and also the increasing of reserve resources of improvement of intellectual part of economical development in perspective.

Key words: intellectual capital, technological innovations, human capital, informational capital, institution and infrastructural capital, transfer of technologies, numeral economy.

Постановка проблеми. Технологічні та соціокультурні перетворення глобального характеру спричинили невідворотну необхідність формування моделі інноваційного розвитку вітчизняної економіки, а інноваційна діяльність стала невід'ємною складовою сучасного життя суспільства. Формування нової економіки потребує новітніх технологій, активізації механізмів інвестування у сфері інновацій, підвищення якості людського капіталу. Інноваційно орієнтований соціально-економічний розвиток суспільства супроводжується могутніми технологічними змінами. Становлення цифрової економіки пов'язане з активним упровадженням в усіх сферах людського буття технологій штучного інтелекту, роботизації, біотехнологій, електронних грошей, блокчейну та інших цифрових технологій зберігання, обробки й передачі інформації. Ефективність механізмів реалізації інновацій залежить від соціокультурних цінностей розвитку суспільства, його готовності до сприйняття змін і нововведень.

Важливим фактором технологічних, економічних та соціальних трансформацій сьогодення є інтелектуальний капітал, формування якого опосередковує інноваційну інфраструктуру, технологізацію інновацій, і, зрештою, усю систему інноваційної суспільної свідомості. Інтелектуальний капітал по праву вважається основним суспільним багатством, рушієм розвитку конкурентоспроможної інноваційної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та розвитку інтелектуального капіталу ґрунтовно вивчені та стали предметом активних дискусій в наукових працях вітчизняних та закордонних вчених. Мова йде насамперед про дослідження таких науковців, як М. Армстронг, В. Базилевич, М. Бендіков, Д. Белл, Е. Брукінг, О. Бутнік-Сіверський, Н. Гавкалова, В. Гєєць, О. Грішнова, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінсон, Д. Клейн, О. Кендюхов, Х. Макдональд, М. Мелоун, Л. Прусак,

П. Салліван, К. Свейбі, Т. Стюарт. Л. Федулова, А. Чухно. Вагомий внесок зроблено вченими в теоретичне обґрунтування економічної природи інтелектуального капіталу, дослідження його змісту і структури, процесів інтелектуалізації економіки. Однак сучасна економічна наука потребує подальших досліджень механізмів формування інтелектуального капіталу та його структурних елементів в умовах авангардного розвитку цифрової економіки, зміни природи людської праці й інтелекту.

Метою статті є дослідження структурних компонентів інтелектуального капіталу в умовах технологічно орієнтованого інноваційного розвитку та соціокультурних суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Авторські дослідження економічної природи та структури інтелектуального капіталу базують на тому, що у складі національного інтелектуального капіталу органічно взаємодіють людський, інформаційний, контрагентський та інституційно-інфраструктурний капітали. При цьому людський капітал у складі інтелектуального відіграє фундаментальну роль, адже від рівня його розвитку безпосередньо залежить формування та ефективне використання інших структурних компонентів. Саме людина (громадянин) є носієм знань та інформації, генератором ідей, які, в свою чергу, в процесі практичного застосування фактично створюють підґрунтя для синтезу інформаційного, контрагентського та інституційно-інфраструктурного капіталів.

О. Кендюхов стверджує про те, що серед усіх складових інтелектуального капіталу, які перебувають у тісному діалектичному взаємозв'язку, ключова роль належить персоніфікованому (людському) капіталу [1].

Н. Притуляк у своєму дослідженні схиляється до думки, що людський капітал складається з людського потенціалу (не кодифікованих знань), тобто тих знань і вмінь, що ними володіє людина, але які нею ще не використані в господарському процесі, та інтелектуальних активів (кодифікованих знань), до яких належать інструкції, програми, методики, пропозиції, стандарти, звіти, правила, патенти, ліцензії, авторські права, наукові дослідження й розробки. Такий підхід до розуміння людського капіталу не відокремлює нематеріальні знання від матеріальних, розмежовує сутність понять «людський капітал» і «людські активи». Головним призначенням людського капіталу є створення й поширення інновацій, використання яких дає як підприємству, так і країні загалом справжні конкурентні переваги [2].

В. Кириленко вважає, що людина є первинним, «генетичним» суб'єктом інтелектуального капіталу, його власником у форматі країни та регіону, а людський капітал формує ядро інтелектуального потенціалу [3].

Налагодження багатосторонньої та безперервної внутрішньої взаємодії усіх складових інтелектуального капіталу, забезпечення його взаємовідносин із зовнішніми стейкхолдерами відбувається за посередництва інституційно-інфраструктурного капіталу. Фактично саме за рахунок зосереджених у ньому ресурсів формується сприятливе середовище розвитку інтелектуального капіталу та вибудовуються канали, по яких циркулюють інформація та знання.

Інституційно-інфраструктурну складову інтелектуального капіталу охарактеризуємо більш детально. На сьогодні поняття «інфраструктура» в економічній літературі найчастіше тлумачиться як сукупність окремих складових у розрізі певної галузі. Так, у літературних джерелах найчастіше можна зустріти дослідження таких інфраструктур, як виробнича (обслуговує виробництво), соціальна (забезпечує життєдіяльність населення) та ринкова (забезпечує рух товарів, робіт, послуг). Але в умовах постійного розширення соціально-економічних відносин цей перелік доповнюється інституційною (забезпечує управління економікою), інформаційною (забезпечує функціонування та розвиток інформаційного середовища), інноваційною (обслуговує та забезпечує реалізацію інноваційної діяльності) та екологічною (необхідною для охорони та покращення навколишнього середовища), туристичною (забезпечує потреби туристів у відпочинку та пізнавальній діяльності) [4].

Центральним суб'єктом інтелектуально-інноваційної інфраструктури є людина. Зв'язок, що існує між особистістю (громадянином) та основними функціональними ланками інфраструктури, є двостороннім, адже побудова та ефективне функціонування інфраструктури прямо залежить від компетентності, професіоналізму та рівня розвитку людини. У свою чергу, всі інфраструктурні елементи здійснюють прямий чи опосередкований вплив на розвиток людини як головного носія знань і генератора ідей та інновацій.

Загалом на інтелектуально-інформаційну інфраструктуру покладено виконання наступних функцій:

- створення сприятливих умов (середовища) формування та розвитку інтелектуального капіталу;
- забезпечення безперервного руху різних видів ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових) між функціональними одиницями (інститутами), фізичними особами (громадянами) та суб'єктами господарювання різних організаційно-правових форм власності;
- якісне та всеохоплююче інформаційне забезпечення усіх учасників процесу формування та використання інтелектуального капіталу, знань та інновацій;
- підвищення ефективності роботи суб'єктів регулювання та управління розвитком інтелектуального капіталу внаслідок їх спеціалізації;
- організаційно-правове оформлення регульованих відносин щодо забезпечення розвитку інтелектуального капіталу;
- сприяння процесу державного регулювання економіки знань;

- виконання поєднуючої (пов'язуючої) функції у процесі формування єдиного економічного простору розвитку інтелектуального капіталу за рахунок мережевої ієрархічної структури.

Інформаційний капітал – це своєрідне сховище формалізованих знань та інформації. А інформаційні ресурси, з яких він складається, циркулюючи по мережі, створеній інституційно-інфраструктурним капіталом, підживлюють та оновлюють решту структурних складових національного інтелектуального капіталу.

Зв'язок інформаційного капіталу з людським капіталом простежується під час систематизації знань окремих особистостей у вигляді баз даних та подальшого творчого їх застосування за рахунок різних методів управління людським капіталом, використання інформаційних систем, технічного та програмного забезпечення тощо. А вже за рахунок взаємодії людського та інформаційного капіталів відбувається формування контрагентського капіталу.

До інформаційного капіталу, на нашу думку, належать результати інтелектуальної, інноваційної та науково-технічної діяльності, патенти, ноу-хау, програмні продукти, бази даних, результати НДДКР, інформаційно-телекомунікаційні технології, технологічна, науково-технічна, соціально-економічна та духовна інформація, інформаційна система та інформаційні ресурси.

Контрагентський капітал – це система надійних та довгострокових, довірчих і взаємовигідних формалізованих та неформалізованих відносин держави із зовнішніми економічними контрагентами та суб'єктами внутрішнього національного середовища розвитку інтелектуального капіталу (громадянами, суб'єктами господарювання, управлінськими інститутами тощо), які склалися у процесі формування і використання інтелектуального капіталу та сприяють стабілізації розвитку національної економіки, інноваційної та науково-технічної сфер, зростанню національного доходу та рівня конкурентоспроможності країни, а також накопиченню резервних ресурсів зміцнення інтелектуальної складової економічного розвитку в перспективі.

В економічній літературі зустрічається поняття «соціальний капітал», в основі якого також, на думку багатьох сучасних дослідників (Дж. Коулмен, П. Бурдье, Ф. Фукуяма), лежать зв'язки, міжособистісні взаємовідносини, тісна співпраця окремих громадян, громадських об'єднань та держави (в особі інститутів державного управління), що ґрунтуються на взаємодовірі. При цьому, на нашу думку, соціальний капітал та контрагентський капітал не є тотожними поняттями. Адже, на відміну від соціального капіталу, контрагентський капітал включає як формальні, так і неформальні взаємовідносини у соціально-економічній та управлінській сферах формування та розвитку інтелектуального капіталу, і, окрім того, до його складу входять також результати таких взаємозв'язків (міжнародні договори та угоди, репутація та бренд країни). Та й в основі не всіх взаємозв'язків, що формують контрагентський капітал, лежить довіра, деякі з них, навпаки, вибудовуються на взаємній недовірі (прикладом є взаємовідносини країн-конкурентів).

На наш погляд, контрагентський капітал умовно можна поділити на дві тісно взаємопов'язані складові: внутрішній та зовнішній контрагентський капітал.

Внутрішній контрагентський капітал – це сталі довготривалі взаємовідносини, що склалися з приводу формування та використання інтелектуального капіталу в межах макросередовища з урахуванням управлінського впливу держави на його розвиток.

Зовнішній контрагентський капітал – це взаємовідносини держави з іншими країнами та міжнародними інститутами (постачальниками, партнерами, конкурентами, інвесторами та кредиторами), що впливають на місце країни у міжнародних рейтингах.

Основні структурні елементи внутрішнього та зовнішнього контрагентського капіталу наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні структурні елементи внутрішнього та зовнішнього контрагентського капіталу

Структурні елементи	Внутрішній контрагентський капітал	Зовнішній контрагентський капітал
	узгоджені багатосторонні відносини між державою, регіонами та суб'єктами господарювання як основними рівнями управління розвитком інтелектуального капіталу на макро-, мезо- та мікрорівнях та їх вплив на розвиток окремого індивіда (носія знань та генератора новітніх ідей); ставлення громадян до державної економічної політики (репутація держави в межах національного внутрішнього соціально-економічного середовища); взаємовідносини, що склалися між основними учасниками (інститутами) формування та використання інтелектуального капіталу та між основними учасниками національної мережі трансферу технологій; потрібна спіраль (освіта, наука, виробництво)	національний бренд та репутація держави як надійного контрагента на зовнішньому ринку; взаємовідносини з країнами-постачальниками інноваційних технологій та продукції; взаємовідносини з країнами-партнерами, які внаслідок стратегічної співпраці і створення міжнародних альянсів забезпечують стабільне зростання та розвиток інноваційної національної економіки; взаємовідносини з іноземними інвесторами; взаємовідносини з міжнародними організаціями та фінансово-кредитними установами (інститутами); відносини з країнами-конкурентами; канали збуту інноваційних технологій – світова трансферна мережа поширення інноваційних технологій та місце країни у ній.

Джерело: складено авторами

Розглянемо місце окремих елементів у структурі контрагентського капіталу держави. Для початку ознайомимося з основними елементами внутрішнього контрагентського капіталу, так як, на нашу думку, він є першоджерелом та фундаментом ефективного формування зовнішнього контрагентського капіталу. Без узгодженої та збалансованої взаємодії усіх елементів на національному рівні неможливо посісти високі позиції на глобальному.

Багатосторонні відносини, що склалися між основними суб'єктами управління розвитком інтелектуального капіталу (держава, регіони, суб'єкти господарювання) та їх вплив на розвиток окремого індивіда (носія знань та генератора ідей), на наш погляд можна, представити наступним чином (рис.1.).

Між державою та регіонами існують рівноправні взаємовідносини з питання розвитку інтелектуального капіталу та міцний двосторонній зв'язок, що виник під впливом такого фактора, як децентралізація. Децентралізація у сфері розвитку інтелектуального капіталу має на меті оптимізацію територіальної, організаційно-правової та фінансово-економічної основ державного управління – відтворення ефективної системи управління розвитком інтелектуального капіталу на державному, регіональному та місцевому рівнях, здатної швидко реагувати на мінливі умови зовнішнього середовища, потреби та проблеми сучасного інформаційно-інноваційного суспільства.

Децентралізація, яка є одним із пріоритетних принципів сучасних систем державного управління, а також складовою майже усіх державних, галузевих і секторальних реформ, надала можливість людині (громадянину) впливати на прийняття публічно важливих рішень у питаннях управління формуванням та використанням інтелектуального капіталу.

Рис.1. Схематичне відображення багатосторонніх взаємовідносин між державою, регіонами і суб'єктами господарювання та їх вплив на окремого індивіда (громадянина, людину)

Джерело: розроблено авторами

Як видно з рис. 1, індивіду (громадянину) відводиться центральна роль, адже розвиток особистості – це запорука ефективного формування інтелектуального капіталу. На розвиток людини здійснює вплив кожен з учасників багатосторонніх відносин (за рахунок розробки та подальшої реалізації державної, регіональної та корпоративної політики), однак при цьому людина здійснює зворотній вплив. Адже, окрім того, що економічний розвиток залежить від вміння ефективно управляти знаннями та інформацією, що є у розпорядженні держави, не варто забувати й про те, що рушійною силою суспільного прогресу є людська особистість.

Варто відзначити, що державна та регіональна політики управління, стратегії та програми розвитку інтелектуального капіталу практично реалізуються на мікроекономічному рівні в межах окремих підприємств, установ, організацій та інститутів. Таким чином, держава та регіони формують сприятливе середовище розвитку та урегульовують розвиток інтелектуального капіталу за рахунок розробки стратегічних планів розвитку, а суб'єкти підприємницької діяльності є виконавцями цих планів.

Державний та регіональний апарат управління можуть здійснювати як прямий вплив на розвиток інтелектуального капіталу індивідів, так і опосередкований, посередником в останньому варіанті будуть суб'єкти господарювання як державної, так і приватної форм власності.

Необхідно наголосити, що вищезгадані багатосторонні зв'язки залежать безпосередньо від формування та ефективного функціонування інших трьох елементів інтелектуального капіталу, а саме людського, інформаційного та інституційно-інфраструктурного капіталів.

Неабияку роль у національному економічному розвитку та у формуванні інтелектуального капіталу відіграє ставлення, довіра громадян до держави та державного апарату управління (загальнонаціональний або внутрішній імідж держави) зокрема. Адже одним із напрямків становлення суспільства та забезпечення соціально-економічного зростання в будь-якій державі є розвиток інституту державної служби як найважливішого механізму управління суспільними змінами.

Довіра до влади (англ. trust, confidence in power) – ставлення до органів державної влади та посадових осіб, їхньої діяльності, яке базується на вірі, переконаності та впевненості громадян у надійності, компетентності, сумлінності, щирості, чесності даної влади [6, с.173.]. Підтримка і розвиток атмосфери довіри між державою та громадськістю є найважливішою частиною державного управління.

У цілому виокремлюють рівень політичної довіри до політичної системи, рівень політичної довіри суспільства до інститутів, організацій, осіб тощо. Політичною довірою до політичних інститутів вважають переконаність громадян у тому, що ці інститути ефективно вирішуватимуть проблемні питання навіть за відсутності контролю за їх діяльністю. Без довіри неможливо розробити та реалізувати загальну стратегію розвитку суспільства, реалізувати реформи та забезпечити сталий розвиток інтелектуального капіталу. За відсутності довіри будь-яка державна реформа чи програма розвитку отримуватиме суттєвий супротив у громадськості.

Одним із основних засобів забезпечення формування суспільної довіри є застосування інформаційно-комунікаційних технологій (у т. ч. Інтернет) та пов'язане з ним підвищення рівня інформатизації суспільства, доступ до створених органами влади ресурсів, наявність технічних можливостей їх використання.

Серед чинників, що прямо впливають на підвищення рівня довіри до держави та владних структур, варто виокремити інформаційну прозорість. Прозорість діяльності органів державної влади повинна гарантуватися наявністю юридично закріпленого доступу до публічної інформації; наявністю технічних можливостей для його здійснення; реалізацією органами влади відповідних нормативно закріплених процедур; потребою суспільства в отриманні інформації про діяльність суб'єктів владних повноважень [7].

Ще однією складовою внутрішнього контрагентського капіталу є узгоджені взаємовідносини, що склалися між основними державними інститутами управління розвитком інтелектуального капіталу, а також взаємозв'язки між учасниками національної трансферної мережі. Наприклад, взаємовідносини між закладами освіти, як провідними інститутами підготовки майбутніх кваліфікованих кадрів, та ринком праці в особі підприємств та організацій (потенційних роботодавців) і Державної служби зайнятості як регулюючого органу, що контролює потреби ринку.

У сфері трансферу технологій – це взаємовідносини між науковими організаціями, підприємствами, науковцями-фізичними особами (які працюють поза межами виробничого процесу або не в наукових організаціях, але при цьому здатні створювати технології та інноваційний продукт в процесі власних досліджень і за свій кошт), Центром науково-технічної інформації та сприяння інноваційному розвитку України (Укртехінформ – головний координатор мережі трансферу технологій), організаціями інноваційної інфраструктури незалежно від форми власності (на постійній або тимчасовій основі надають послуги у галузі науково-технічної експертизи, захисту прав інтелектуальної власності, менеджменту, маркетингу, консалтингу, рекламної та інформаційної діяльності), а також «продавцями» та «покупцями» технологій (академічні і галузеві науково-дослідні інститути, університети, компанії малого, середнього та великого бізнесу, приватні особи, що здійснюють просування технологічної інформації та пошук технологічних партнерів) [8].

Для того, щоб утримати міцні позиції у світовому співтоваристві, мало просто забезпечити високий рівень розвитку інтелектуального капіталу в національних межах, потрібно подбати і про успішний вихід країни на міжнародний ринок. Результатом взаємодії держави із зовнішнім по відношенню до неї середовищем і є зовнішній контрагентський капітал.

Важливу роль у процесі просування держави на глобальному рівні виконує створений національний бренд. Бренд є важливим нематеріальним активом держави та характеризується рядом ознак, серед яких:

- відсутність матеріальної основи;
- ефективне його використання є запорукою отримання ймовірних майбутніх економічних вигод за

умови реалізації наявного у розпорядженні держави потенціалу окремо чи у поєднанні з іншими активами, що прямо чи опосередковано впливає на зростання майбутніх чистих грошових потоків;

- високий ступінь невизначеності щодо розмірів можливого майбутнього доходу від його використання.

Отримання комерційної вигоди від використання бренду можливе за умови, що державний бренд та його складові мають суттєвий вплив на ринок, тобто виділяються на фоні брендів інших країн. Варто відзначити, що бренд є свого роду живим організмом, що постійно розвивається, а в його основу покладена перспективна з точки зору маркетингу ідея. Без наявності останньої створити, розвинути чи підтримати бренд в умовах ринку практично неможливо.

У сучасних умовах стратегія брендингу передбачає, що об'єкт брендингу повинен зосереджувати у собі важливі та цінні для споживача (економічного контрагента) якості, що викликають стійкий емоційний відгук і допомагають встановити з ним довгострокові відносини, бути популярним, щоб його легко впізнавали.

Отже, бренд держави – це нематеріальний актив, що включає динамічну систематизовану сукупність взаємопов'язаних характеристик, позитивних та негативних, раціональних та емоційних вражень, усвідомлених асоціацій, культурного образу, що сформувалися у свідомості контрагента в результаті довготривалої взаємодії з державою, та унікальну інформацію, яка забезпечує формування взаємовигідних лояльних відносин на міжнародному ринку, є джерелом конкурентної переваги та спонукає до довготривалої продуктивної співпраці.

Завдяки успішності національного бренду країна може не лише здобути світове визнання серед своїх контрагентів, а й забезпечити надходження інноваційних ідей за рахунок залучення найкваліфікованіших фахівців.

З-поміж значної кількості функцій, що виконуються брендом, окремої уваги заслуговує комунікаційна. Саме за рахунок бренду налагоджуються міцні комунікаційні зв'язки з економічними контрагентами та опосередковано здійснюється вплив на управлінські рішення, внутрішню та зовнішню політику решти учасників зовнішньоекономічного середовища.

Стійка позитивна репутація створює для держави вагомі додаткові переваги, а саме: безсумнівну довіру з боку партнерів та інвесторів. За наявності альтернативного вибору, країну із незмінно позитивною міжнародною репутацією обирають першою та саме з нею будують продуктивні та довготривалі відносини.

Визначальну роль в економічному та інноваційному розвитку національної економіки відіграє такий фактор, як міжнародний трансфер технологій. Він сприяє удосконаленню наукової бази новітніх галузей промисловості, створенню бази технологій майбутнього, поширенню впливу національних досягнень у традиційних технічних і фізичних науках, розвитку малого та середнього бізнесу на основі новітніх технологій, експорту ефективних технологій масового і серійного виробництва [9].

Під міжнародним трансфером технологій ми розуміємо складну систему міжнаціональних комунікацій щодо передачі технологій, формалізованих та неформалізованих знань прикладного характеру, як у комерційній так і некомерційній формах, яка спрямована на створення сприятливих умов для довготривалих безпосередніх чи опосередкованих ділових контактів й економічної співпраці між країнами-експортерами та країнами-покупцями (споживачами), за рахунок забезпечення злагожденості дій усіх учасників системи та подолання структурних, організаційних, культурних, географічних бар'єрів.

Найчастіше взаємовідносини у сфері міжнародного трансферу технологій розглядають у двох площинах: комерціалізація технологій (трансфер технологій зі сфери НДДКР у виробництво) та транснаціональний трансфер (експорт, імпорт технологій – переміщення технологій між різними інституціональними середовищами).

Трансфер технологій здійснює значний вплив на прискорення інноваційного розвитку національних економік за рахунок двосторонньої спрямованості. У світовій практиці трансферу технологій найбільше розповсюдження одержали ліцензійні угоди, які передбачають комплексний технологічний обмін з наданням ноу-хау та інжинірингових послуг.

До неофіційного трансферу технологій, що зазвичай має некомерційну (безоплатну) основу, відносяться технічні, наукові і професійні журнали, періодика та інша спеціальна література, бази і банки даних, патентні видання, документи, довідники та ін.; міжнародні ярмарки і виставки, конференції і симпозиуми; стажування вчених і фахівців у фірмах, університетах, організаціях; обмін ліцензіями і технічною інформацією на паритетних основах; створення невеликих фірм венчурного типу фахівцями з однієї або з різних країн; створення великими корпораціями закордонних маркетингових підрозділів; міграція вчених і фахівців, у тому числі «відтік мізків».

Безоплатні форми передачі технології не потребують жорсткої регламентації. Комерційні ж форми передачі технології, як внутрішньодержавні, так і міжнародні, оформлюються у вигляді договору (ліцензійного, про наукове-технічне співробітництво, про спільне виробництво або договору купівлі-продажу).

Завдяки ефективному функціонуванню міжнародної мережі трансферу технологій можливі наступні варіанти розвитку національних економік:

- у країнах, економіка яких розвивається за рахунок екстенсивного використання факторів виробництва, технології асимілюються шляхом імпорту, угод з поставок, прямих іноземних інвестицій та імітацій. Для більшості країн, що не є технологічними лідерами, віддача від запозичення технологій набагато перевищує віддачу від проведення самостійних НДДКР [10];

- у країнах, економіка яких розвивається за рахунок ефективного використання факторів виробництва, доступ до технологій відбувається шляхом ліцензування, створення спільних підприємств, прямих іноземних інвестицій, за рахунок чого країни розвивають можливість самостійно удосконалювати та розробляти технології.

- у країнах, де рушійним фактором розвитку економіки виступають інновації, конкурентоздатність проявляється шляхом створення кластерів та інших об'єднань мережевого типу, що супроводжують промисловість. Такі країни конкурують шляхом унікальних технологій, які найчастіше є глобальними.

У міжнародному трансфері технологій також беруть участь інноваційні центри, що, у свою чергу, є невід'ємними складовими інноваційних мереж. Інноваційні мережі – це професійні об'єднання інфраструктурних організацій, діяльність та послуги яких пов'язані з комерціалізацією і передачею технологій, створенням та управлінням інноваційними start-up компаніями, інноваційним розвитком.

У Європейському Союзі існує досить велика кількість інноваційних мереж. Вони використовують різні моделі організації своєї діяльності, управління та фінансування. Серед них найбільш відомі такі: Європейська мережа бізнес-інноваційних центрів, Мережа інноваційних релей центрів, Мережа «Інноваційні регіони Європи», Європейська асоціація трансферу технологій, інновацій та промислової інформації, Асоціація європейських професіоналів трансферу науки й технологій.

Серед послуг, що надаються європейськими інноваційними мережами трансферу технологій, варто виокремити наступні:

- стратегічне лобіювання інтересів учасників мережі;
- розвиток та супровід підмереж бізнес-центрів різного спрямування (за конкретними галузями та тематиками). Наприклад: інтернаціоналізація малого та середнього бізнесу, інформаційно-комунікаційні технології, інноваційне фінансування, науково-технічні розробки, енергетика;
- підтримка участі членів мережі у європейських програмах шляхом своєчасного інформування з приводу конкурсів/тендерів;
- управління проектами та контрактами Єврокомісії та їх координація;
- сприяння розвитку комунікацій та партнерства між учасниками мережі;
- організація семінарів, конгресів, конференцій, обмін передовою практикою, публікації та технічне керівництво;
- підготовка професійних кадрів з питань трансферу технологій та інновацій;
- створення умов для відбору (підбору) найкращих експертів та консультантів для роботи в регіонах;
- організація навчальних турів (обмін досвідом);
- пошук потенційних партнерів для реалізації проектів міжрегіонального співробітництва;
- створення живого «енергетичного центру», що дозволяє учасникам здійснювати обмін професійним досвідом та прикладами передової практики, розширювати свої бізнес-можливості та отримувати підтримку у справі трансферу технологій та інноваційних послуг;
- пошук партнерів для сумісної реалізації проектів з комерціалізації технологій, виконання НДДКР, виходу на нові ринки, тощо. Ця послуга користується значним попитом серед компаній ранньої стадії розвитку, які прагнуть знайти технологічних партнерів, які можуть забезпечити їм вихід на новий рівень розвитку;
- розповсюдження технологічної інформації. Дана послуга актуальна для наукових організацій, які зацікавлені у широкому інформуванні промисловості та компаній щодо своїх дослідницьких можливостей та компетенцій;
- просування технологічних проектів, за рахунок використання різноманітних інструментів мережевої взаємодії, завдяки чому центри можуть адресно та більш ефективно просувати ідеї нових проектів, досліджувати потенційний інтерес до них;
- проведення технологічного маркетингу – забезпечує постійний моніторинг технологічної інформації (технологічних запитів та пропозицій), що розповсюджується серед членів (учасників) мережі. Центри можуть проводити первинний аналіз попиту та пропозиції у тих чи інших предметних областях досліджень.

Інноваційні мережі співпрацюють як з технологічно орієнтованими малими та середніми підприємствами, так і з великими компаніями, науково-дослідними інститутами, університетами, технологічними центрами та інноваційними агентствами. Завдяки функціонуванню таких інноваційних мереж відбувається об'єднання інноваційно-технологічних консультантів, технологічних брокерів та консультантів з інтелектуальною власністю, офісів трансферу технологій при університетах і наукових центрах, агентств регіонального розвитку та торгово-промислових палат, наукових парків, інноваційних центрів та інкубаторів, контрактних дослідницьких організацій та інженерних консультантів.

До основних інструментів, що використовуються інноваційними мережами, належать:

- створення тематичних робочих груп;
- організація брокерських «з'їздів»;
- лекції та навчальні сесії;
- розширені семінари;
- ввідні курси для нових учасників мережі;
- проведення інноваційного коучингу

- високоефективні інтернет-інструменти. Наприклад, спеціалізований інтернет-блог для збору та публікації цікавих статей та думок з питань інновацій та трансферу технологій, й проведення змістовних наукових дискусій.

Висновки. Таким чином, в умовах активізації технологічних інновацій та соціокультурних трансформацій в розвитку суспільства у структурі інтелектуального капіталу пріоритетного значення набувають такі компоненти, як людський, інформаційний, контрагентський та інституційно-інфраструктурний капітали. Синергетичний ефект від їх тісного взаємозв'язку та ефективної взаємодії є могутнім чинником інтенсифікації інноваційних процесів, освоєння новітніх технологій, інтелектуалізації праці. Основна відмінність між складовими інтелектуального капіталу полягає в тому, що людський капітал, будучи невіддільним і невідчужуваним від носіїв, не може бути скопійованим та відтвореним у жодній країні, в той час як інформаційний, контрагентський, інституційно-інфраструктурний капітали можуть. Тому подальші дослідження доцільно спрямувати на пошук ефективних механізмів інвестування коштів у розвиток людського капіталу, посилення правової, інформаційної, екологічної безпеки людського розвитку.

Література

1. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: [монографія] / Олександр Володимирович Кендюхов. – Донецьк: НАН України; Інститут економіки промисловості; ДонУЕП, 2008. – 363 с.
2. Притуляк Н. М. Інтелектуальний капітал суб'єктів інноваційної діяльності / Н. М. Притуляк // Фінанси України. - 2011. - № 12. - С. 30-40.
3. Кириленко В.І. Управління інтелектуальним капіталом як фактор підвищення рівня конкурентоспроможності економіки / В.І. Кириленко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – Випуск 23. – с. 5–11.
4. Брунець Б. Р. Сутність означення поняття інфраструктура // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.5. – С. 372–377.
5. Кінаш І. П. Склад і структура соціальної інфраструктури / І. П. Кінаш // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2012. - Вип. 3(2). - С. 171-176.
6. Енциклопедичний словник з державного управління / [Ю.П.Сурмін, В.Д.Бакуменко, А.М.Михненко та ін.]; за ред. Ю.В.Ковбасюка, В.П.Трошинського, Ю.П.Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820 с.
7. Чабанна М. Прозорість діяльності суб'єктів прийняття владних рішень в Україні: доступ громадськості до публічної інформації / М. Чабанна // Наукові записки НаУКМА. – 2013. – Т. 147. Політичні науки. – С. 8–16.
8. Новіков Є. А. Сучасні мережі трансферу технологій і їх правовий статус в Україні // Право та інноваційне суспільство №2 (5), 2015. – С. 32-37.
9. Омеляненко В.А. Роль міжнародного трансферу технологій в розвитку національних інноваційних систем / В.А. Омеляненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29800/1/role_of_ITT.pdf.
10. Stiglitz J. More Instruments and Broader Goals: Moving toward the PostWashington Consensus. WIDER Annual Lectures 2. Helsinki, NU/WIDER, 1998.

References

1. Kendyuhov O. V. Efektivne upravlinnya intelektualnim kapitalom: [monografiya] / Oleksandr Volodimirovich Kendyuhov. – Donetsk: NAN Ukra- Yini; Institut ekonomiki promislovosti; DonUEP, 2008. – 363 s.
2. Pritulyak N. M. Intelektualniy kapital sub'Ektiv Innovatsiynoi Diyalnosti / N. M. Pritulyak // FInansi UkraYini. - 2011. - # 12. - S. 30-40/
3. Kirilenko V.I. Upravlinnya intelektualnim kapitalom yak faktor pldvischennya rlvnya konkurentospromozhnosti ekonomiki / V.I. Kirilenko // Teoretichni ta prikladni pitannya ekonomiki. – 2011. – Vipusk 23. – c. 5–11.
4. Brunets B. R. Sutnist oznachennya ponyattya Infrastruktura // Naukoviy visnik NLTU UkraYini. – 2012. – Vip. 22.5. – S. 372–377.
5. KInash I. P. Sklad I struktura sotsialnoYi Infrastrukturi / I. P. KInash // VIsnik sotsialno-ekonomichnih doslidzhen. - 2012. - Vip. 3(2). - S. 171-176.
6. Entsiklopedichniy slovník z derzhavnogo upravlinnya / [Yu.P.SurmIn, V.D.Bakumenko, A.M.Mihnenko ta In.]; za red. Yu.V.Kovbasyuka, V.P.Troschinskogo, Yu.P.SurmIna. – K.: NADU, 2010. – 820 s.
7. Chabanna M. Prozorist diyalnosti sub'Ektiv priynyattya vladnih rlshen v UkraYini: dostup gromadskosti do publlich- noYi Informatsiyi / M. Chabanna // NaukovI zapiski NaUKMA. – 2013. – T. 147. Politchni nauki. – S. 8–16. C.15.
8. Novikov E. A. Suchasni merezhi transferu tehnologiy I Yih pravoviy status v UkraYini // Pravo ta Innovatsiynе suspilstvo #2 (5), 2015. – S. 32-37.
9. Omelyanenko V.A. Rol mIzhnarodnogo transferu tehnologiy v rozvitku natsionalnih Innovatsiynih sistem / V.A. Omelyanenko [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29800/1/role_of_ITT.pdf.
10. Stiglitz J. More Instruments and Broader Goals: Moving toward the PostWashington Consensus. WIDER Annual Lectures 2. Helsinki, NU/WIDER, 1998.

Рецензія/Peer review : 10.07.2019

Надрукована/Printed : 03.09.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Гончар О. І.